

IDENTIDADE SOCIAL E LINGUA

Antonia Álvarez Torres
Concepción Fernández Fernández
Mauro Rodríguez Casal

Facultade de Psicoloxía. Universidade de Santiago de Compostela

1. IDENTIDADE SOCIAL E LINGUA

A paisaxe, a cultura e costumes peculiares do territorio en que un nace ou vive marcan o carácter distintivo da natureza social das persoas.

Deste xeito, a afiliación social aporta elementos fundamentais no proceso de configuración da identidade individual, que se fundamenta ben por pertenza ou por exclusión, sobre as identidades colectivas, as imaxes culturais e as ideoloxías sociais, que constitúen a base sobre a cal se desenvolven os procesos de creación de identidades subxectivas.

En palabras de Marcial Gondar (1993), ter un grupo social ó que pertencer é unha forma de non ser unha folla levada polo vento, unha forma de ter raíces, de ser, nunha palabra, alguén.

Nesta investigación pretendemos analizar a natureza e profundidade desta relación de pertenza no caso dos/as galegos/as. Tentaremos distinguir entre as persoas dotadas dunha Identidade social galega das que carecen dela e a partires de aquí, descubrir a importancia que lle conceden á lingua.

Dende unha perspectiva psicosocial abordaremos unha problemática de sumo interese para Galicia, xa que os aspectos sociolingüísticos están intimamente ligados coa valoración da identidade como pobo e nación, máxime considerando o feito de que o uso da lingua galega en moitos contextos sociais foi un determinante dunha identidade social negativa, en comparación co idioma oficial do Estado Español.

No marco da teoría de H. Tajfel, centrarémonos naquel aspecto da identidade persoal proveniente da pertenza ó grupo social, neste caso o grupo “galegos”. Este autor propón que a Identidade Social abrolla da pertenza a diferentes grupos, defínea como “aquela parte do autoconcepto do individuo que se deriva da pertenza a un grupo social

(ou grupos), xuntamente co valor e significado emocional que se outorga a esa pertenza” (Tajfel, 1984, p. 292). A identidade social contribúe, positiva ou negativamente, á imaxe que cada un ten de si mesmo e determina como nos percibimos e nos presentamos ós outros. Este proceso de construción da identidade enmárcase dentro das relacións intergrupais e está ineludiblemente relacionado cos procesos de categorización e comparación social. Ámbolos dous procesos, vannos servir para definir a posición do grupo, neste caso o grupo “galego”, en relación a outros grupos sociais semellantes.

Todo grupo social maniféstase, como xa dixemos, a través dos seus particularismos culturais, entre os cales destaca a lingua. A lingua é un elemento definitorio e distintivo do individuo e do grupo, de aquí a importancia da afirmación idiomática na construción da identidade. O caso galego é un caso particularmente representativo no que o idioma é un determinante decisivo da Identidade, considerando o contexto diglósico no que sobreviviu o idioma galego durante séculos. Tal contexto ten marcadas diferencias sociais entre aqueles que falaban castelán e os que tiñan como lingua materna o galego.

Mentres o galego viviu durante case catro séculos depositado nos labradores, mariñeiros e artesáns, abandonado completamente como lingua oficial e culta, o castelán pasou a ser o idioma predominante na vida política, relixiosa e social (Paz Andrade, 1959). Deste xeito, produciuse un desdoblamento en dous “dominios idiomáticos”. Existían dúas falas superpostas. A capa superior de fala castelán, e a inferior, que falaba o idioma herdado. Non existiu asimilación. Esta situación de abandono e desprezo do galego por parte das elites xerou un complexo de inferioridade que se foi transmitindo ininterrompidamente durante xeracións. Como lembra Castelao “prohibíchedes o galego nas escolas para producir no espírito dos nosos rapaces un complexo de inferioridade, facéndolles crer que falar galego era falar mal e que falar castelán era falar ben”.

Esta situación deu lugar a que moitos dos galegos tentaran disimular a súa fala e renegaran da súa identidade xa que denotaban a pertenza a un grupo social e a unha clase inferior e desprezada, o coñecido sentimento de “autoxenreira”. Saavedra (1992), proporciónanos un claro exemplo deste proceso de negación da propia identidade, ó sinalar que os galegos no s. XVI, cando ían a Castela dicían ser portugueses, ó ser este un grupo social valorado máis positivamente có seu.

O traballo dos ideólogos galeguistas, intelectuais e cidadáns e a conxuntura política permitiu a recuperación do galego como lingua oficial, e mesmo asumida por parte das elites cultas. Así é todo, non todos os galegos e galegas manifestan a mesma identidade, a bo seguro, haberá sectores da poboación nos que se mantén unha identidade galega negativa reflectida nas súas actitudes lingüísticas.

Os obxectivos do noso traballo foron:

1. Analiza-la Identidade Social da mostra. Este aspecto é imprescindible, xa que, tendo en conta a nosa aproximación teórica non parece suficiente coñecer se os suxeitos son galegos, se senten galegos ou posúen algún tipo de relación sentimental con Galicia, o que verdadeiramente nos interesa son aqueles suxeitos ós que o grupo social “galegos” está influíndo no seu autoconceito.

2. Coñecer en que medida a identidade galega está vencellada á actitude lingüística. Noutras palabras, tentamos saber se as actitudes cara á lingua serven para establecer diferencias entre as persoas que teñen unha alta ou baixa identidade galega.
3. Relacionado co anterior tamén estamos interesadas en comprobar ata que punto as actitudes cara á lingua poden estar explicando os propios sinais da identidade como galegos/as.

2. PLANO DE TRABALLO

2.1. Suxeitos

Participaron nesta investigación 300 suxeitos voluntarios estudantes da Universidade de Santiago de Compostela. Destes 118 eran homes e 182 mulleres, cunha media de idade de 21.9 anos e desviación típica 2.97.

Para a selección da mostra fíxose primeiramente unha mostraxe dos diferentes centros universitarios nos que se ían recrutar os suxeitos experimentais. A continuación realizouse unha mostraxe aleatoria estratificada proporcional, que nos garantiu que a mostra seleccionada comparte unhas características semellantes á distribución da poboación, é dicir, que nos estaba garantindo a súa representatividade.

2.2. Instrumentos

Para dar resposta ó obxectivo marcado de avaliar a Identidade Social Galega propuxemos un grupo de variables coas que realizamos unha Análise Factorial. Obtivemos un factor composto por 8 ítems cos que deseñamos unha escala tipo Likert, con puntuacións comprendidas entre 1 –totalmente desacordo– e 7 –totalmente de acordo–.

Este factor, que nomeamos Identidade Social Galega, recolle os aspectos expostos na aproximación teórica formulada por Tajfel, a saber: emotivo, cognitivo e avaliativo. Os 8 ítems que forman parte da escala son:

Non me sinto galego/a.

Os/as galegos/as reflicten moi ben a miña forma de ser.

Ser galego non é importante para a opinión que teño de min.

Ser galego/a é parte importante da miña propia imaxe.

Amo Galicia.

A cultura galega non significa moito para min.

Estou orgulloso/a de ser galego/a.

Non me sinto especialmente vencellado/a á xente de Galicia.

O seguinte paso foi comprobar a estabilidade e consistencia interna desta escala. Para isto, aplicamos unha proba de fiabilidade, obténdose un índice (Alpha de Cronbach) de .80. Este índice sinala unha alta consistencia da escala empiricamente obtida.

Esta escala foi o punto de partida da nosa investigación xa que nos permitiu clasificar ós suxeitos en dous grupos, altos e baixos en identidade social. Para iso realizamos unha táboa de frecuencias obtidas a partir das respostas dos suxeitos na devandita escala, formándose dous grupos extremos: o grupo 1, composto por 61 suxeitos situados entre o percentil 0 e 20 e o grupo 2 formado por 74 suxeitos entre os percentís 80 e 100.

Por outro lado, as actitudes lingüísticas foron avaliadas con 3 ítems referidos a uso e extensión da lingua galega, emprego do galego nos medios de comunicación e respecto da realidade lingüística nos contidos educativos. Igual que no caso da IS o rango de resposta foi de 1 a 7, onde 1–totalmente desacordo– e 7 –totalmente de acordo–.

3. ANÁLISE DE DATOS E RESULTADOS

En primeiro lugar realizouse unha análise de correlacións entre as actitudes lingüísticas e a IS. A proba empregada foi o coeficiente de correlación “r” de Pearson, que permite establecer, neste caso, o grao e a dirección da relación entre as actitudes lingüísticas e IS. Os resultados obtidos preséntanse no seguinte cadro:

	Identidade Social	Uso	Medios comunicación	Contidos educativos
Identidade social	1.000			
Uso	.3613**	1.000		
Medios comunicación	.3760**	.3211**	1.000	
Contidos educativos	.3107**	.2993**	.2926**	1.000

Como se observa, as correlacións que se establecen entre a IS e as actitudes lingüísticas todas son significativas e positivas. A correlación máis alta atopámola entre a identidade social e emprego do galego nos medios de comunicación. Segue a correlación que se establece coa variable referida ó uso e extensión da lingua e finalmente o respecto da realidade lingüística nos contidos educativos

Para abondar no coñecemento da relación da IS e a lingua, o seguinte paso foi comprobar se as persoas cunha alta identidade presentan diferentes actitudes lingüísticas que aquelas que declaran unha baixa identidade galega. A proba realizada foi o “t” de Student, que nos indica a existencia, ou non, de diferencias significativas entre as medias dos grupos en canto ás actitudes lingüísticas avaliadas. Véxase o cadro:

Variable		Valor de “t”	Probabilidade
Uso	Grupo 1=4.6066	-6.10	.0001
	Grupo 2=6.5811		
Medios de comunicación	Grupo 1=3.7541	-6.92	.0001
	Grupo 2=6.0541		
Contidos educativos	Grupo 1=6.0328	-3.97	.0001
	Grupo 2=6.7162		

Os resultados obtidos mostran a existencia de diferencias significativas entre o grupo alto e baixo en identidade galega nos 3 ítems de actitude lingüística. Podemos comprobar que as persoas cunha alta identidade manifestan actitudes máis favorables cara á lingua galega. En tódalas variables, tanto as referidas ó uso e extensión do galego, como emprego nos medios de comunicación e contidos educativos, as puntuacións medias obtidas polo grupo alto en IS son significativamente máis altas que as obtidas polo grupo baixo en IS.

Finalmente, realizouse unha análise de regresión cunha dobre finalidade: por un lado, complementar os resultados obtidos nas análises descritivas anteriores; e por outro, coñecer se as variables analizadas predín, en termos de varianza explicada, a variable dependente, neste caso, identidade galega.

O cadro que presentamos a continuación reflicte os resultados desta análise:

MultR	Rsq.	F(Eqn)	SigF	Variable	BetaIn
.3760	.1414	49.078	.0001	Medios Comunicación	.3760
.4538	.2059	38.506	.0001	Uso	.2682
.4799	.2303	29.529	.0001	Contidos educativos	.1679

Como pode observarse, o emprego do galego nos medios de comunicación, o uso e extensión da lingua e o respecto da realidade lingüística de Galicia explican un 23.03% da varianza. Hai que subliñar que a porcentaxe de varianza explicada por esta ecuación é alta, tendo en conta que a lingua é un dos indicadores da identidade pero non o único. Outros aspectos como os culturais, económicos e sociolóxicos que forman parte da construción da identidade non foron considerados neste traballo. En calquera caso, o resultado obtido evidencia a importancia da lingua como elemento identitario.

4. DISCUSIÓN E CONCLUSIÓNS

Un primeiro aspecto a destacar é que a nosa mostra está formada por mozos e mozas, que creceron nun contexto histórico social e cultural que comeza a valorar a lingua propia e empregala como elemento identificativo e distintivo. Aínda así e todo, atopamos diferencias ben significativas: as persoas con máis alta identidade galega son as que manifestan actitudes máis favorables cara á súa lingua, indicándonos que a lingua está intimamente vencellada á configuración e fabricación da identidade.

Outro dato de interese despréndese das puntuacións medias obtidas nos ítems utilizados para avaliar as actitudes cara a lingua. Así, as diferencias maiores atópanse en canto ó emprego do galego nos medios de comunicación e uso e extensión da lingua, mentres que no referente á realidade lingüística as diferencias son menores. Isto indícanos, ó noso modo de ver, que a actitude a nivel cognitivo está asumida, pero o salto á acción e implicación no uso da lingua aínda está por dar.

Chámanos a atención que aínda hoxe, cando a lingua galega está recoñecida oficialmente e se esforza por normalizarse, aparece asociada a unha identidade que, en moitos casos, se segue rexeitando. Incluso na nosa mostra, que ten unhas características socio-demográficas moi particulares: idade, nivel de formación... atopamos actitudes de menosprezo do idioma galego fronte ó castelán, asociado a unha identidade galega que rexeitan, porque probablemente teñan interiorizada unha historia de desvantaxes.

Interpretando estes resultados no marco da teoría da Identidade Social de Tajfel, estas persoas abandonan psicolxicamente o seu grupo social, que lles reporta unha identidade negativa, e pásanse a outro grupo social que consideran máis positivo para o seu autoconcepto. Renegan e disimulan a identidade galega e optan pola identidade española, máis positiva para eles.

Outra vía que establece a Teoría da IS, aínda que se recoñeza unha identidade negativa, sería implicarse na acción social e loitar para lograr unha identidade positiva para o propio grupo, cambiando as connotacións negativas que lle son atribuídas. Neste caso, afondaríase na identidade galega fabricando un discurso de autoafirmación do propio como positivo.

Este foi e é o labor de cidadáns, políticos e intelectuais que se empeñan en cambiar e transmitir o positivo da distintividade do propio.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- BILLIG, M.; *Social Psychology of Intergroup Relations*. London, Academic Press, 1976.
- CLARK, K.B. & CLARK, M.P.; Racial Identification and Preference in negro children. En Newcomb-Hartley (comps.): *Reading in Social Psychology*. New York, Holt, 1947.
- D'ADAMO, O. e GARCÍA BEAUDOUX, V.; *El argentino feo*. Buenos Aires, Editorial Losada, 1995.
- DESCHAMPS, J.C.; *Social Identity and relations of power between groups*. Cambridge, Cambridge University Press, 1982.
- DOISE, W.; *Psicología social y relaciones entregrupos*. Barcelona, Rol, 1979.
- ECHEVARRÍA ECHABE, A.; "Identidad social y movilización social". En Vilarreal (Ed.): *Movimientos Sociales*, Donosti, Universidad del País Vasco, 1989.
- GONDAR, M.; *Crítica da razón galega*, Vigo, A Nosa Terra, 1993.
- HUICI CASAL, C.; "Relaciones intergrupales". En Carmen Huici Casal (dir.): *Estructura y procesos de grupo*. Madrid, UNED, 1987.
- MONTERO, M.; *Ideología, alienación e identidade nacional*. Caracas, Universidad de Venezuela, 1991.
- MONTERO, M. e SALAS, M.; "Imagen, representación e ideología. El mundo visto desde la periferia". *Revista Latinoamericana de Psicología*, vol. 25, nº1, 1993, pp.85-104.
- PAZ ANDRADE, V.; *Galicia como tarea*. Buenos Aires, Ediciones Galicia, 1959.
- SABUCEDO, J.M.; ARCE, C.; RODRÍGUEZ, M.; *Xuventude e política en Galicia*, Santiago de Compostela, USC, 1992.

- SAAVEDRA, P., *A vida cotiá en Galicia de 1550 a 1850*. Santiago de Compostela, Universidade de Santiago de Compostela, 1992.
- SANTAMARINA FERNÁNDEZ, A. e FERNÁNDEZ REI, F., “Dinamismo económico e identidade en Galicia”. *A Trabe de Ouro* 9, 1992, pp. 21-33.
- TAJFEL, H., “Social Psychology of Intergroup Relations”. *Annual Review of Psychology* 33, 1982, pp. 1-39.
- TAJFEL, H., *Grupos humanos y categorías sociales*. Barcelona, Herder, 1984.
- TAJFEL, H. & TURNER, J.C., “The Social Identity Theory of Intergroup Behavior”. En S. Worchel & W. G. Austin (Eds.): *Psychology of Intergroup Relations* (2nd Ed., pp.7-24). Chicago, Nelson-Hall, 1986.
- TAJFEL, H. e TURNER, J.C., “La Teoría de la Identidad Social de la conducta intergrupala”. En C. Huici e J.F. Morales *Lecturas de Psicología Social*. Madrid, UNED, 1989.
- TURNER, J.C., *Redescubrir el grupo social*, Madrid, Morata, 1989.